

REFLECȚII ASUPRA COMPLEXULUI SOCIOLOGIEI ROMÂNE
POSTREVOLUȚIONARE

The Paper tries to define the specific crisis of the Romanian Sociology has had to cope with after December 1989 and its possible sources.

Probabil că fiecare dintre noi, gândindu-ne la această perioadă scurtă dar care ne pare atât de lungă de după Revoluție, încercăm un anumit sentiment de insatisfacție în legătură cu contribuția pe care noi, sociologii, am adus-o la schimbările din societatea noastră.

Faptul că încercăm un asemenea sentiment de insatisfacție este pozitiv, motivând efortul de a ne reconsidera activitatea. Dar nu este nici pe departe suficient. Sentimentele de insatisfacție, complexe, frustrările sînt forțe oarbe care pot avea chiar o influență paralizantă și distructivă. Pentru a deveni o forță constructivă insatisfacția trebuie analizată rațional. Identificarea cît mai clară a cauzelor și a condițiilor, evaluarea dimensiunilor efective reprezintă instrumentul convertirii sentimentelor de neîmplinire într-o forță productivă.

Ca sociologi este necesar să analizăm acest sentiment de neîmplinire, ca un fapt social, iar nu ca rezultat al unui defect de acțiune imputabil moral.

Dificultățile sociologiei actuale provin dintr-un complex de factori, unii extrinseci, specifici contextului social mai larg din care sociologia este o parte, alții intrinseci, specifici sociologiei însăși.

Să începem cu factorii extrinseci.

Primul factor derivă dintr-un fapt de mentalitate colectivă: speranța întregii colectivități de participare activă, într-un proces coerent, consensual și constructiv, la reconstrucția socială. Această speranță a fost împărtășită și de noi sociologii împreună cu întreaga colectivitate. Ca în orice perioadă premergătoare unei revoluții, am crezut cu toții că vechiul regim, cu structurile sale opresive, blochează activitatea colectivă constructivă și că doborîrea acestor structuri va crea un spațiu de manifestare activă a tuturor forțelor. Această stare de spirit era poate foarte evidentă în cadrul comunității sociologilor. Frustrarea noastră fundamentală provenea din estimarea că rezultatele activității sociologice nu sînt utilizate, iar schimbarea sistemului ne așteptam să deschidă receptivitatea la profesia noastră. Nu este întîmplător că, imediat după căderea lui Ceaușescu, prima solicitare făcută la TV și radio a fost: avem nevoie de un sociolog.

Revoluția a ridicat enorm așteptarea unui activism social colectiv, relativ coerent și consensual, în care sociologia avea un cuvînt esențial. Să notăm că dezamăgirea și sentimentul de paralizie instalate curînd după triumful revoluției nu a caracterizat numai sociologia, ci întreaga

colectivitate. A acționat probabil aici un efect specific tuturor epocilor revoluționare : instalarea unui anumit tip de activism idealist constând în așteptarea unui proces de schimbări sociale orientat și controlat prin participare colectivă. Și, inevitabil, după primul entuziasm urmează dezamăgirea. Mulțimea dificultăților, a problemelor, tensiunilor ce apar în rindul colectivității face ea, spre deosebire de așteptarea inițială, cursul evenimentelor să fie confuz, tensionat, dominat de o logică necontrolată și neinteligibilă. Concluzia este că, parțial, sentimentul de insatisfacție pe care îl avem, este efectul unei iluzii pe care noi, sociologii, am împărtășit-o cu colectivitatea ai cărei membri sintem.

Al doilea factor se referă tot la un efect-iluzie propriu perioadelor revoluționare : transparența superficială a procesului istoric. În aceste perioade procesul istoric pare a fi mult mai transparent, mai inteligibil decât se întâmplă în perioadele de stabilitate. Structurile vechi apar a fi în mod clar responsabile de necazurile colectivității. Condamnarea lor fără rezerve dă impresia de inteligibilitate. Cât privește societatea de construit, ea este și mai clară. Ea există doar sub forma unui *proiect mental*. Și pentru că este un proiect al unei societăți de construit, constituit la nivelul conștiinței colective angajate în procesul de schimbare socială, în mod inevitabil, el este doar schițat, conținând numai direcțiile generale. Pe parcursul realizării sale urmează a fi concretizat.

O asemenea orientare activă tinde să scoată din sfera atenției colective tocmai obiectul propriu al sociologiei : realitatea socială *existentă*. Vechea realitate socială de schimbat prezintă doar un interes istoric ; realitatea prezentă, o realitate a tranziției, pălește în raport cu proiectul de realizat, care nu „există încă, dar”, cum spunea Hegel, „este mai real”. Există toate premisele unei confuzii între proiectul de realizat și realitate. Realitatea nu mai este ceva de descifrat, ci de schimbat. Sensul nu este în fapte, ci în proiectul care trebuie să le modeleze pe acestea. Orice activism tinde să creeze în acest fel o claritate superficială, transferind inteligibilul din realitate în proiectele colectivității.

Al treilea factor rezidă în specificul programului de schimbare însuși promovat după revoluție. Aș zice că programul de schimbare nu a fost *social*, ci politico-economic și, în primul rind, juridic.

Așa cum am văzut, așteptările difuze ale colectivității se orientau spre o activă participare, printr-un efort colectiv, la reconstrucția întregii societăți. Programul efectiv adoptat de toate forțele politice a fost însă deosebit : promovarea doar a unor *noi structuri economice și politice* ce urmau, prin mecanismele lor proprii, diferite de cele ale acțiunii colective, să promoveze schimbările sociale. Locul colectivității ca subiect activ a fost luat de piața liberă și parlament. Piața liberă (fundată pe privatizare) va genera ea însăși un nou tip de economie. Parlamentul va decide noile structuri ale societății. Colectivitatea devine un simplu spectator care își alege reprezentanții și apoi așteaptă, adesea cu murmure de nemulțumire, mergând pînă la protest de stradă, reconstrucția societății de către cele două mecanisme. Revoluția si-a schimbat obiectivul ultim : în locul construirii colective a unei noi societăți, *promovarea mecanismelor* care vor crea ele, iar nu colectivitatea, această societate. S-a produs un fel de mitologizare a pieței libere și a parlamentului. Rădăcinile adinei ale sentimentului difuz că *revoluția a fost*

furată trebuie căutate în acest transfer. Colectivitatea entuziastă care și-a afirmat în stradă consensul și solidaritatea a fost somată să se reîntoarcă, fragmentată și divizată, în case, în fața televizoarelor, pentru a asista, pasiv de astă dată, la modul în care mecanismele politice presupuse a fi reprezentative, modelează viitorul. Ea trebuie să aștepte, fără a întreprinde nimic colectiv, binefacerile pieței economice libere, care însă momentan nu se face prezentă decât prin haosul producției, prin corupția izbucnită la intersecția inițiativei private cu administrația și, în fine, prin escaladarea prețurilor. Revoluția a debutat printr-o mobilizare colectivă. Ea a continuat însă prin trimiterea „la vatră” a colectivității și substituția ei prin mecanismele imperfecte și greu de controlat ale parlamentarismului și pieței. Ar fi fost imposibil să nu se producă o severă traumă psihică colectivă în momentul în care motorul revoluției și-a schimbat sediul în ședințele caragialești ale CPUN-ului.

La întrebarea pusă obsesiv mult timp după revoluție în legătură cu „furtul revoluției”, aş putea răspunde, în consecință, folosind aceeași metaforă conținută de întrebare : nu neocomunismul sau criptocomunismul, ci guvernul și parlamentul au furat revoluția.

Economicul și politicul au luat locul socialului. Iar acestea au fost substituie prin *juridic*. În ultimă instanță schimbarea societății a fost înlocuită de schimbarea legislației. Ceea ce trebuie să facem este să promovăm un cadru juridic al noii societăți. Prin decizie juridică se instituie mecanismele care vor produce efe, fără colectivitate, și cu atât mai mult fără sociologi, noua societate.

Ar mai trebui să adaug încă un fapt : obsesia postrevoluționară a modelelor. A construi o nouă societate este un act de complexă creativitate. Teama de nou și originalitate a fost însă o obsesie continuă a mecanismelor noastre politice. Poate singura lozincă comună a guvernului și opoziției a fost : „Nu vrem democrație originală”.

Idealismul meu naiv a fost profund șocat cînd un reprezentant al guvernului a ținut să facă o declarație decisivă de opțiune în următorii termeni : Domnilor, de orice mă puteți acuza, nu însă că aş accepta o democrație originală.

Preluarea modelelor din vestul dezvoltat cu succes, cit și din istoria noastră antebelică a reprezentat ideologia ultimă consensuală la care toate forțele politice au aderat. Imaginația revoluționară s-a inseris cuminte între Constituția din '23 și sfaturile D-lui Rațiu, bazate pe experiența personală, asupra modului în care trebuie să facem adevărata privatizare.

Epistemologic s-a produs o deplasare în structura obiectului de cunoaștere care explică într-o măsură însemnată paralizia sociologică. În centrul atenției au trecut fenomenele economice. Reforma economiei este crucială. Pentru a obține nu numai bunăstarea atât de dorită, dar și libertatea și democrația, trebuie să promovăm reforma economică. Structurile și procesele sociale au devenit simple rezultate ale celor economice. Între sociolog și obiectul său — societatea — s-au inseris complexe fenomene economice, pe care nici economiștii nu le înțeleg prea bine.

Există și surse intrinseci comunității sociologice care explică demarajul dificil al sociologiei. Deși, ca să fim corecți cu noi înșine, un asemenea demaraj mult mai lent decât așteptările noastre este caracteristic tuturor sectoarelor de activitate.

Revoluția i-a găsit pe sociologi relativ uniți, cu o orientare profesională în general puțin deformată de ideologia opresivă, dar împuținați: extrem de reduși ca număr, cu o distribuție demografică distorsionată, concentrați ca activitate profesională mai mult în învățământ și cercetare.

Demografic, comunitatea noastră sociologică are o configurație particulară. Generația tinăra (de pînă la 37—40 de ani) lipsește aproape complet. Marea majoritate a sociologilor se plasează între 40—50 de ani, rărindu-se rapid peste 50.

Posibilitățile de practicare a sociologiei au fost extrem de reduse. Cu excepția cercetării și învățămîntului — și aici foarte limitat — nu au existat posibilități de practicare a sociologiei. Comunitatea noastră este lipsită aproape complet de practicieni, de sociologi aplicativi. Sociologii angajați în diferite activități practice, neavînd sarcini sociologice propriu-zise, au fost supuși inevitabil unui proces de descalificare.

Sînt și alți factori. O mare parte a efortului sociologilor a fost dirijat spre reconstrucția instituțiilor sociologice și chiar spre activitatea practică de reconstrucție socială și politică. S-a acumulat foarte multă experiență socială, dar convertirea acesteia în cunoștințe sociologice propriu-zise este un proces ce ia timp.

Cea de a patra venire a minerilor la București a pus în termeni dramatici problema relației dintre populație și reformă. În această relație depinde în primul rînd tipul de reformă promovat. Am putea formula mai multe tipuri de reformă:

1. *O reformă tehnocratică.* Specialiștii din organismele puterii elaborează strategia reformei și o promovează fără a acorda o atenție specială consultării și informării populației. Este ceea ce a caracterizat în mare măsură comportamentul Guvernului Roman. Însăși estimarea cauzelor căderii sale exprimă cu claritate o asemenea orientare fundamentală: a avut loc un fel de puch de tip comunist, susținut de rezistența conservatoare a populației la reformă. Pretenția că reforma promovată de guvernul Roman este *Reforma* exprimă, de asemenea, o mentalitate tehnocratică.

2. *O reformă tehnocratică „luminată”.* Este ceea ce își impută Guvernul Roman că nu a făcut. Singura greșeală asumată de acest Guvern a fost neacordarea atenției cuvenite informării populației.

3. *O reformă democratică* adică o reformă elaborată și promovată prin mecanismele democrației. Această perspectivă se fundează pe principiul unui pluralism decizional. Nu există un singur program de reformă, în rest forme mai mult sau mai puțin disimulate ale rezistenței la reformă, ci o pluralitate de strategii de reformă, unele mai bune, altele mai proaste. De fapt aceea ce i s-a imputat de către mulți lui Roman este nu că ar fi promovat Reforma, ci că strategia sa nu are suficientă coerență, că reforma sa este dezarticulată conținînd soluții insatisfăcătoare.

Între o reformă concepută și promovată tehnocratic și una concepută și promovată democratic nu este doar o diferență de formă, ci și de conținut. O reformă democratică este probabil diferită și prin opțiunile sale de fond de una tehnocratică.

Prin mecanisme democratice nu înțeleg aici doar Parlament. Majoritatea absolută deținută de F.S.N. în Parlament a oferit guvernului

posibilitatea de a-și elabora politica fără a lua în considerare sistematic colectivitatea, în ansamblul său, cît și diferitele ei componente. Am în vedere pluralitatea mecanismelor prin care participarea-consultarea are loc, complementar cu actul electoral.

Privind la ce se întîmplă în jurul nostru, ajungem la o concluzie ce îmi pare destul de clară. Proiectul tehnocratic de a reconstrui societatea noastră fără colectivitate și, subsidiar, fără sociologi, a eșuat în dezordini sociale. Reconstruirea consensului este esențială. Reactivarea colectivității, în variate forme de participare, este calea pe care probabil este preferabil să mergem. Efortul de a diminua alienarea colectivității de instituțiile politice are o prioritate absolută. În acest proces, sociologia are un rol esențial de îndeplinit: pe lîngă descifrarea complexelor fenomene aflate în proces, să sprijine colectivitatea de a-și mobiliza energiile și a le canaliza într-o participare efectivă. Democrația reprezentativă trebuie completată și susținută de o democrație participativă. Altfel, alienarea provenită din scindarea dintre colectivitate și instituțiile politice va produce periodic izbucniri sociale, probabil nu în formele primitive ca această ultimă venire la București a minerilor, dar nu mai puțin disruptive.

Crede că din aceste evenimente trebuie să tragem o concluzie mai generală. Reducerea democrației la mecanismele parlamentarismului, mai ales într-o perioadă de tranziție, duce la un fel de „politicianism” alienat și pînă la urmă nedemocratic. O astfel de tendință caracterizează nu numai partidul majoritar, dar și opoziția. În promovarea democrației, ca dialog politic multiplu în cadrul colectivității, toate partidele politice existente manifestă o lipsă de competență îngrijorătoare. Opoziția face apel la populație mai degrabă pentru a susține lupta împotriva guvernului, iar nu pentru a discuta problemele țării și a găsi soluții.

Senzația mea este că una dintre direcțiile de depășire a dificultăților și blocajelor este promovarea, în completarea mecanismelor parlamentare, a mecanismelor unei democrații participative.

CĂTĂLIN ZAMFIR